

ОНОМАСІОЛОГІЙНІ МОДЕЛІ МЕДИЧНИХ-ТЕРМІНІВ-КВАЗІКОМПОЗИТІВ З ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТАМИ ГРЕЦЬКО-ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

ONOMASIOLOGICAL MODELS OF MEDICAL TERMS-QUASICOMPOSITES WITH TERMINOLOGICAL ELEMENTS OF GREEK AND LATIN ORIGIN

Самоїленко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5040-8740

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету

У статті розглядаються ономасіологічні моделі медичних термінів-квазікомполітів, які містять терміноелементи грецького та латинського походження. У сучасних лінгвістичних дослідженнях терміноелементами прийнято називати міжнародні форманти греко-латинського походження, "цеглинки", з яких будуються терміни, причому вони використовуються регулярно. Під квазікомполітами ми розуміємо слова грецько-латинського походження, які не можуть бути розгорнуті в одиниці синтаксичного рівня мовної системи: слова та словосполучення.

Базові лінгвістичні терміни, такі як ономасіологічний базис (ОБ), ознака (ОО) та предикат (ОП), тлумачимо на підставі праць О. Кубрякової та О. Селіванової. Ономасіологічну структуру сьогодні розуміють як «результат мотивації лінгвопсихоментальної операції, що опосередковує формальний і семантичний зв'язок мотиватора з мотивованим». Можна виділити наступні ономасіологічні моделі медичних термінів-квазікомполітів: об'єкт + наука, локатив + процедура, локатив + пристрій, пацієнт + процедура, медіатив + процедура, об'єкт + локатив, об'єкт + стан. Цікаво, що іноді один і той самий терміноелемент може використовуватися як у якості базису, так і в якості ознаки.

Найпоширенішими базисами зі значенням «процедура» є **-терапія, -ектомія, -томія, -тріпсія, -пластика, -пексія**. Найпоширенішими базисами зі значенням «пристрій» є **-скоп, -граф**. Найпоширенішим базисом зі значенням «наука» є **-логія**. Найбільшою групою базисів є базиси зі значенням «стан».

Поглиблення розвідок у сфері термінології в ономасіологічному аспекті має велике практичне значення для викладання спеціалізованих дисциплін у технічних та медичних закладах вищої та середньої професійної освіти. Проблема викладання спеціалізованої термінології полягає в тому, що студенти повинні засвоїти велику кількість терміноелементів, що дуже важко без певної системи. Дуже часто пропонується зазубрювати їх просто за алфавітом. Використання ономасіологічних базисів та ознак в якості принципів класифікації може значно полегшити процес засвоєння таких терміноелементів.

Ключові слова: квазікомполіт, терміноелемент, ономасіологічна модель, ономасіологічний базис, ономасіологічна ознака.

The article analyses onomasiological models of medical terms-quasi-composites, which contain terminological elements of Greek and Latin origin. In modern linguistic research, terminological elements are called international forms of Greco-Latin origin, "bricks" from which terms are built, and they are used regularly. By quasi-composites we mean words of Greek-Latin origin that cannot be transformed into the units of the syntactic level of the language system: words and word-combinations.

Basic linguistic terms, such as onomasiological basis, sign and predicate, are interpreted on the basis of the works of O. Kubryakova and O. Selivanova. Onomasiological structure is today understood as "the result of motivation of linguo-psychomental operation, which mediates the formal and semantic connection of the motivator with the motivated."

The following onomasiological models of medical terms-quasi-composites can be distinguished: object + science, locative + procedure, locative + device, patient + procedure, mediative + procedure, object + locative, object + state.

Найпоширенішими базисами зі значенням «процедура» є **-терапія, -ектомія, -томія, -тріпсія, -пластика, -пексія**. Найпоширенішими базисами зі значенням «пристрій» є **-скоп, -граф**. Найпоширенішим базисом зі значенням «наука» є **-логія**. Найбільшою групою базисів є базиси зі значенням «стан».

The most common bases with the meaning "procedure" are **-терапія, -ектомія, -томія, -тріпсія, -пластика, -пексія**. The most common bases with the meaning "device" are **-скоп, -граф**. The most common basis with the meaning "science" is **-логія**. The biggest group of bases is made up by the bases with the meaning "condition."

It is interesting to pay attention to the fact that the same terminological element can be both: basis and sign.

Deepening of research in the field of terminology in the onomasiological aspect is of great practical importance for teaching specialized disciplines in technical and medical institutions of higher and secondary professional education. The problem with teaching specialized terminology is that students have to master a large number of terminological elements, which is very difficult without a certain system. It is often suggested to memorize them simply in alphabetical order. The use of onomasiological bases and signs as the principles of classification can greatly facilitate the process of mastering such terminological elements for students of higher educational institutions.

Key words: quasi-composite, terminological element, onomasiological model, onomasiological basis, onomasiological sign.

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ сторіччя став періодом, коли багато лінгвістів займалися аналізом української медичної термінології: Г. М. Дидик-Меуш, М. В. Дмитрук, О. М. Вікторіна, Г. О. Золотухін та інші дослідники. До того ж, Т. В. Лепеха досліджувала лексико-семантичні та словотвірні характеристики судово-медичної термінології, Н. П. Місник вивчала етапи формування української медичної клінічної термінології, Н. З. Цісар займалася проблемами вторинної номінації медичних термінів, але розробка ономасіологічних моделей залишилися поза увагою дослідників, а саме ономасіологія сприяє категоризації досліджуваних одиниць, що може сприяти оптимізації їх засвоєння. Матеріалом дослідження слугували не всі медичні терміни, а тільки ті, що є квазікомпозицями та містять терміноелементи грецько-латинського походження. У сучасних лінгвістичних дослідженнях терміноелементами прийнято називати міжнародні форманти греко-латинського походження, «цеглинка», з яких будуються терміни [4, с. 47], причому вони використовуються регулярно. Наприклад, від терміноелементу біо (гр. βίος життя) можна утворити цілу низку похідних: *біологія, біопсія, біографія, автобіографія*, а від терміноелементу *-граф*-(гр. grapho пишу): *кардіографія, флебографія, томографія, топографія, графологія*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З ономасіологічного погляду акт номінації розглядають як мовленнєво-мисленнєвий акт, під час якого позначуване відноситься до певної мовної категорії. На думку О. В. Раєвської, ономасіологічний підхід до процесу номінації дозволяє розглядати слова «як результат пізнавальної діяльності людини, яка встановлює зв'язки між різними предметами об'єктивної дійсності у навколишньому світі та виражає цей зв'язок у найменуваннях, які вона утворює» [6, с. 82].

О. С. Кубрякова визначає, що похідне та складне слово містить ономасіологічний базис, ономасіологічну ознаку та предикат-зв'язку або атомарний предикат. Науковці стверджують, що ономасіологічна модель є основою логічного моделювання процесу творення нових слів; це схема, яка відображає увесь перебіг мисленнєвої діяльності, спрямований на вибір потрібної категорії згідно з розгорнутим описом [3, с. 111].

Потрібно зазначити, що у поверхневій структурі дериватів та складного слова локалізація базису пов'язана з граматичною будовою мови. Зокрема, французьку мову відносять до мов з лівобічним або лівовершинним базисом, а російську, українську, англійську – до мов з правобічним

базисом. Лексика германських та слов'янських мов уже вивчалася лінгвістами в ономасіологічному аспекті. Наслідком стало виокремлення деяких класифікаційних принципів виділення в ономасіологічній структурі похідної лексеми зони базису та зони ознаки.

На думку О. С. Кубрякової, базис відображає «номінативну діяльність людини, яка здійснює в акті словотворення підведення позначуваного під певну категорію» [3, с. 39-40], що, на нашу думку, пов'язане з природною категоризацією світу. Уперше визначення базису було запропоноване М. Докулілом. Базис відіграє роль поняття, що покладене в основу визначення певного класу предметів. М. Докуліл у двочленній ономасіологічній категорії, яка складається з ономасіологічного базису та ономасіологічної ознаки, виділяв такі типи базису, як-от: категорії субстанції, якості, дії та обставини [7, с. 197]. Виходячи з цього, вибір базису свідчить про уналежнення явища, що позначається особою до того чи того класу предметів або осіб, процесів та станів, властивостей та якостей [3, с. 101].

Постановка завдання. Саме аналіз медичних термінів у межах ономасіології і став метою цієї роботи. Ціль визначає конкретні завдання: 1) виділити основні базиси та ознаки, які існують у сучасній мовній системі; 2) проаналізувати ономасіологічні моделі, які є актуальними саме для медичних термінів-квазікомполітів.

Виклад основного матеріалу. Ономасіологічний базис (як фактор включення певного явища позамовної дійсності до певного поняттєвого класу) має категоріальне значення [7, с. 197]. На думку Ю. І. Свтушевського [1, с. 139–140] існують наступні базиси, як назви об'єктів (людей), процеси, артефакти (знаряддя праці, предмети використання, штучні споруди, деталі предметів, абстрактні артефакти), елементи живої /неживої природи (тварини, рослини, частини та плоди рослин, частини тіла, назви речовин, назви природних об'єктів, темпоративні, імена) та інше.

Кожен ономасіологічний базис містить у собі загальну семантику ономасіологічного підкласу. Можна виділити наступні найпоширеніші ономасіологічні базиси комполітів, квазікомполітів та похідних слів: **особа, процес, захід, процедура** (поширений ономасіологічний базис у медичній термінології, він називає певну дію або сукупність дій для досягнення певної мети: *вакциноterapia, риноластика, мастопластика*), **галузь, стан** (ономасіологічний базис визначає той стан (у нашому випадку це фізичний стан), в якому знаходиться людина або її

орган: *нефроптоз, гастрорагія, кардіалгія*)), дія, подія, статус, посада, професія, агент, заклад, організація, підприємство, підрозділ, наука (ономасіологічний базис вказує на окрему галузь знань, наприклад, *нефрологія, пульмонологія, остеологія, міологія*), тварина / рослина, предмет, пристрій (ономасіологічний базис – вказівка на знаряддя у якій-небудь дії, справі, наприклад, *термометр, лактометр*), документ, речовина, явище, засіб, система, витвір мистецтва, просторовий об'єкт, параметр, спорт.

У сучасній лінгвістиці наявні різні типології семантичних класів іменників та прикметників, які виконують роль ознаки в ономасіологічній моделі і слугують, на думку Ю. І. Євтушевського для позначення форми, розміру, фізичних властивостей, матеріалу, кольору, психофізіологічної якості, узагальнених ознак, просторового розташування, оцінки тощо [1, с. 115]. М. Д. Каракотов виділяє такі групи екстралінгвістичних ознак: 1) зовнішні (до них належать ознаки форми та розміру об'єкта; загального зовнішнього вигляду, кольору об'єкта; ознаки, які вказують на помітну частину тіла об'єкта); 2) локативні (опис місця); 3) темпоральні (вказівка на час); 4) квалітативні (зазначення якісних параметрів) тощо [2]. Н. І. Панасенко виділяє такі групи ознак: ознаки зовнішнього вигляду, локативні, темпоральні, оціночні, посесивні ознаки, емоційно-експресивні.

Можна виділити такі типи ономасіологічних ознак: **фінітив**, **об'єкт**, **дистрибутив** (ономасіологічна ознака вказує на об'єкт, що підлягає розподілу, наприклад, *геохімія, біофізика*); **медіатив** (ономасіологічна ознака позначає об'єкт, який є засобом або посередником виконання дії, наприклад, *фізіотерапія, апітерапія, герудотерапія, бальнеотерапія*); **трансресив**, **спосіб дії**, **міра**, **виконавець дії**, **статус**, **локатив** (ознака, яка називає місце розташування об'єкта або виконання певної дії: *отопластика, хейлоластика, нефропексія*), **галузь–напрямок**, **контрагент**: (ономасіологічна ознака, яка називає об'єкт, проти якого спрямовано дію, наприклад, *ВІЧ-профілактика*); **темпоратив**, **пацієнтив** (базис на позначення особи (у рідких випадках – предмета), на яку спрямовано певний захід, процедуру, діяльність, наприклад, *терморегуляція, абдомінопластика, іммунопрофілактика, іммунотерапія*), **якість**, **дестинатив**, **стиль**.

Можна виділити наступні ономасіологічні моделі квазікомполітивів-медичних термінів, що містять терміноелементи грецько-латинського походження:

1) **об'єкт + наука**: *кардіологія, проктологія*
У відділенні *проктології* в Дніпрі в медичному центрі «ОН Клінік Дніпро» проводиться діагностика і лікування захворювань товстої та прямої кишки, анального каналу і періанальної зони. <https://onclinic.ua/dnepropetrovsk/services/proctology>

2) **локатив + процедура**: *гастроентеростомія*
При запущених формах дакриоцистититу, коли консервативне лікування виявляється неефективним, виконується операція ендоскопічна дакриоцисторинотомія. В ході операції формується нове сполучення між носовою порожниною і слізним мішком для відновлення відтоку слізної рідини з очей. <https://mediland.ua/ua/methody-likuvannya-otolaryngologiya/hronichniy-dakriotsistit>

3) **локатив + пристрій**: *стетоскоп, енцефалограф*
Часто **енцефалограф** і реєструючий комп'ютер знаходяться в сусідніх приміщеннях або на значній відстані один від одного. <https://ukrmedspectr.com.ua/p878932106-elektroentsefalograf-nejron-spektr.html>

4) **пацієнтив + процедура**: *гастректомія, міотомія*
Нефректотомія проводиться тільки під загальним наркозом і може бути відкритою або лапароскопічною. Відкрита нефректотомія проводиться через широкий розріз, при цьому використовуються різні доступи. <https://oxford-med.com.ua/ua/media-center/publikacii/laparoscoptesckaya-nefrektomiya/>

5) **медіатив + процедура**: *електротерапія, кріотерапія, музикотерапія*
Апарат кріотерапії – це сучасний тип медичного обладнання, що використовується для лікування холодом, омолодження і загартовування організму в рамках процедур загальної, локальної або приватної кріотерапії, а також для проведення кріомасажу. <https://medgarant.net.ua/uk/reabilitacijne-obladnannja/fizioterapija-u/krioterapija-u/>

6) **об'єкт + локатив**: *гемоторакс, гідроторакс, піоторакс*
Піоторакс (гнійний плеврит, емпієма плеври) – скупчення гнійного ексудату в міжплевральній щілині. Виникає як ускладнення пневмонії, абсцесу чи туберкульозу легень, септикопемії, проникаючих поранень грудної клітки. <http://zdorovia.com.ua/diseases/Piotoraks+/901>

7) **об'єкт + стан**: *флебостеноз, міонекроз, кардіосклероз, метроптоз*
Кардіосклероз – наслідок ураження м'язу (міокардіосклероз) та клапанів серця внаслідок розвитку в них сполучної тканини у вигляді гнізд різного розміру (від мікроскопічних до великих рубцевих вогнищ) та поширеності, заміщуючих міокард та (або)

деформуючих клапанів. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%96%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B7>

Ономасіологійними базисами зі значенням «стан» є *-стеноз, -склероз, -трофія, -алгія, -бласт, -целе, -дактілія, -дермія, -ектазія, -малація, -манія, -мегалія, -емез, -генез, -грама, -графія, -літіаз, -іатрія, -некроз, -метрія, -одінія, -офтальмія, -опсія, -педія, -патія, -пенія, -фагія, -філія, -фобія, -плазма, -пластика, --плазія, -плегія, -парез, -поез, патія, -рагія, -рея, -пенія, -птоз, -рексіс, -рафія, -склероз, -стеноз, -схізіс, -скопія, -стаз, -стомія, -трофія, -терапія, -тонія, -урія, -термія, -дез.*

Найпоширенішими базисами зі значенням «процедура» є *-терапія, -ектомія, -томія, -тріпсія, -пластика, -пексія.*

Найпоширенішими базисами зі значенням «пристрій» є *-скоп, -граф.*

Найпоширенішим базисом зі значенням «наука» є *-логія.*

Цікаво, що іноді один і той самий терміоелемент може використовуватися як у якості базису, так і в якості ознаки, наприклад, *кардіостеноз* (локатив + стан), *декстрокардія* (об'єкт + локатив), *ксеродермія* (стан + об'єкт), *дермасклероз*

(об'єкт + стан), *офтальмопластика, дактілоскопія, полідактілія.*

Найпоширенішою ознакою є локатив, у якості прикладів можна навести *дермо-, блефаро-, оніхо, офтальмо-, ріно-, хейло-, мело-, ото-, тріхо-, трахео-, ларинго-, фаринго-, анги-, остео-, міо, дактіло-, одонт-, стомат-, глоссо-, уло-, палато-, кардіо-, гастро-, нефро-, певмо-, ректо-, прокто-, ентеро-, коло-, метро-, гісттеро-, лапаро-, енцефало-, цефало-, артро-, гон-, панкреат-, гепат-, цист-, холецист-, оніх-, оофор-, знато-, гено-, урано-, спонділо-, акро-, хіро-, подо-, спланхно-, сплено, пієло-, холєдохо-, дакріо-, гемо-, гісто-, хондро-, дакріо-, адено-, сіало-, ліпо-, масто-, мієло-, гідро-*

Висновки. Поглиблення розвідок у сфері термінології в ономасіологічному аспекті має велике практичне значення для викладання спеціалізованих дисциплін у технічних та медичних закладах вищої та середньої професійної освіти. Проблема викладання спеціалізованої термінології полягає в тому, що студенти повинні засвоїти велику кількість терміоелементів, що дуже важко без певної системи. Дуже часто пропонується зазубрювати їх просто за алфавітом. Використання ономасіологічних базисів та ознак в якості принципів класифікації може значно полегшити процес засвоєння таких терміоелементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Евтушевский Ю. И. Номинативные свойства сложных образований со структурами AN NN в современном английском языке: дисс. канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Пятигорск, 1985. 207 с.
2. Каракотов М. Д. Экзоцентрические композиты английского языка: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Москва, 1989. 16 с.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 199 с.
4. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: АН СССР, 1961. 157с.
5. Плотникова Л. И. Словообразовательная структура нового русского слова как репрезентант его концептуальной организации. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.* 2006. № 11 (106). с. 109–116.
6. Раєвська Н. М. Курс з лексикології англійської мови (на англійській мові). Київ: Вища школа, 1971. 335 с.
7. Dokulil M. Tvoreni slov v seřtine. Praha : CAV, 1962. 263 s.